

Още от създаването си през 1861 г. Италия се бори да развие ефективна политическа система и стабилно чувство за национална идентичност. Тази кратка история, която обхваща периода от разпадането на Римската империя до наши дни, обръща специално внимание на трудностите, пред които се изправя Италия през последните два века в стремежа си да изгради държава.

Първите глави описват географските и културните пречки, затрудняващи обединението, и проследяват многовековното политическо разделение на полуострова от VI в. насам. Това наследено разделение е основен проблем за управниците на Италия след нейното обединение, което става по-скоро случайно, отколкото умишлено през 1859–1860 г. Целта на книгата е да направи преглед на политическата, икономическата, социалната и културната история, обръщайки по-специално внимание на редуването на материалистичните и идеалистичните програми за създаване на национална държава.

ОТ АВТОРА

Тази история на Италия няма претенции за оригиналност или изчерпателност. Моята цел е да напиша кратко и ясно изследване на най-важните събития на полуострова от римско време до днес. Използвах изследванията на други хора, които ми послужиха предимно за първите и последните глави. Отправлям искрени благодарности към тези автори. Може би неизбежно, имайки предвид ограничения обем на книгата, акцентът е поставен върху политическите въпроси (в случая дори повече, отколкото бе планирано първоначално). В определени случаи се опитвам да разширя изследването с дискусии за икономическите, социалните и културните проблеми. Във въведението обръщам внимание на местоположението на Италия в Европа и как нейните почви, климат, полезни изкопаеми и релеф са повлияли на историята ѝ.

Основният проблем на такъв вид труд е да се намери тематичната последователност. В случая с Италия това е особено трудно, защото държавата съществува едва след 1860 г. и ако трябва да сме точни, „нейната“ история започва тогава, а не по-рано. Преди това полуостровът е бил мозайка от отделни държави, всяка със собствена история и традиции. Едно от решенията на този проблем, използвано често в съвременните трудове, е да се пренебрегне описанието на политическата история и на „Италия“ да се гледа основно като на „географско понятие“, единна територия, чиято история може да се проследи чрез последователността на социално-икономическото и културното развитие. Но това не е достатъчно, тъй като всяка отделна територия има свое национално-политическо значение и в повечето случаи няма явна или естествена връзка с другите сфери на развитие.

Тематичната последователност в тази книга е свързана с проблема за „изграждането на нацията“. Италия се създава през 1859–1860 г. по-скоро случайно, отколкото целенасочено. Преди 1860 г. малцина я възприемат като нация и смятат, че тя трябва да се обедини официално в една държава. Самите те имат малки основания да вярват в това – нито историята, нито

езикът например са в подкрепа на виждането им. След обединението италианските управници се изправят пред трудната задача да създадат у поданиците си чувство за национална идентичност, както и нови обществени институции на полуострова. Те възприемат ту „материалистични“, ту „идеалистични“ решения, но така и не успяват да намерят най-правилното.

В първите две глави показвам пречките – природни и исторически, които затрудняват изграждането на италианската нация след 1860 г. В основни линии те са въведение към основната част на книгата, която е концентрирана върху последните 200 години. В резултат на това прегледът на Средновековието и Ренесанса е повърхностен. Започвам с разпада на Римската империя, тъй като именно оттам започва разделението на полуострова. Последната глава обхваща съвременността. В момента Италия се намира в тежка морална и политическа криза и е рисковано да се правят каквито и да е заключения или предположения. Но може би съм твърде песимистично настроен.

Искам да изкажа благодарности на всички, които ми помогнаха, като разбира се, аз поемам цялата отговорност за грешките в тази книга.

Кристофър Дъгън, 2006

Италианската република и съседните ѝ страни

ВЪВЕДЕНИЕ

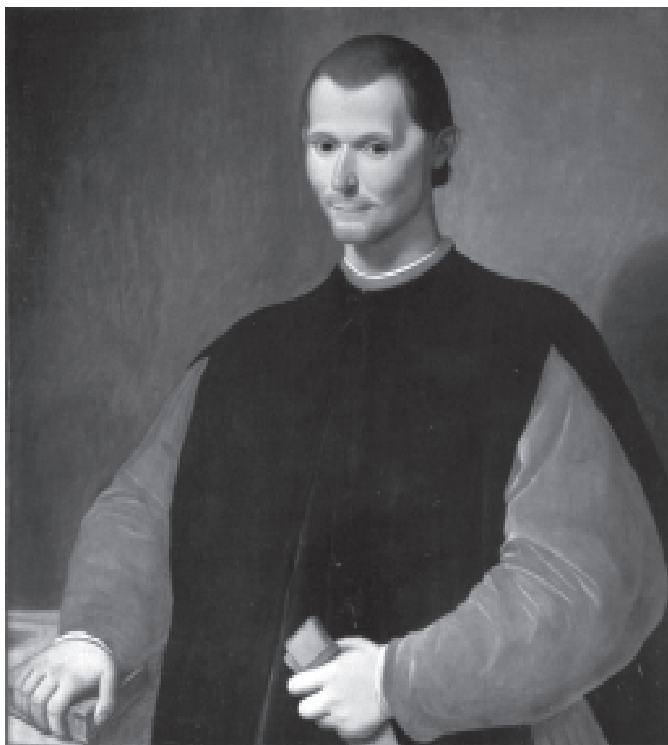
В късната пролет на 1860 г. Джузепе Гарибалди, нередовен войник, който прекарва по-голямата част от живота си в чужбина като партизански водач, се отправя към Сицилия от едно пристанище близо до Генуа. На борда на двата му малки кораба има разнородна тълпа от ученици и авантюристи, много от които едва преминали юношеството. Тяхната мисия е да обединят Италия. Перспективите им за успех изглеждат доста ограничени – групата е лошо въоръжена и много малко от хората имат някакъв опит във военните действия или управлението. Освен това те не отправят сериозен призив за обединение към нацията. От около хилядата доброволци италианците са малка група жители на северния град Бергамо – останалите са унгарци и поляци. В рамките на няколко месеца те превземат Сицилия и континенталната част от Италия на север от териториите на Бурбоните. През март 1861 г. Виктор Емануил II, тогава крал на Сардинското кралство, става първият крал на обединена Италия.

Успехът на Гарибалди и Хилядата е забележителен и същевременно неочакван. Първоначалната еуфория отшумява и мнозина безпристрастни странични наблюдатели изразяват съмнения, че италианската държава ще оцелее. Двете велики сили тогава – Франция и Австрия, заплашват да нападнат новото кралство, да го унищожат и да възвърнат суверенитета на Папската област, която Виктор Емануил II е анексирал в хода на обединението. Сериозна заплахата за съществуването на новата държава в дългосрочен план е и липсата на чувство за принадлежност и лоялност към кралството в по-голямата част от населението. Повечето от новите управници оправдават исканията си за високи данъци и военна повинност, а често и налагането на репресивни мерки и създаването на институции с неясна цел, с призива за святост и неприкосновеност на италианската „нация“. За по-голямата част от италианците обаче „италианска нация“ и дори „Италия“ не означава нищо.

Липсата на лоялност към новата държава е дългогодишна тема на дискусии на държавните интелектуалци след 1860 г. Първоначално съществу-

ва надежда, че въвеждането на либерални институции и свободна търговия ще даде по-голяма свобода на потиснатите таланти и на енергичността на хората, които са дали на света цивилизация като Древния Рим и епохата на Ренесанса. Предполага се, че новите перспективи ще допринесат либералният ред и неговите водачи да получат по-широка обществена подкрепа. Това се оказва илюзия. В края на 70-те години на XIX в. социално-икономическият смут започва да измества предишната увереност. Нараства разочарованието и се появяват някои не толкова либерални политически идеи. Те твърдят, че могат да решат проблема с липсата на чувство за принадлежност към държавата у италианците. Кулминацията на тези идеи е фашизмът – 20-те и 30-те години на XX в. По ирония на съдбата това, което сплотява италианците след 1860 г., не е успехът на фашизма, а ценностите на антифашизма.

Една от причините за трудното изграждане на „национална идентичност“ е, че преди XIX в. идеята за обединена Италия не среща политическа подкрепа. Някои историци патриоти и пропагандисти твърдят, че наченки на национално съзнание са борбите в средновековните градове (комуните) срещу свещените римски императори или призивът на Николо Макиавели за изгонване на „варварите“ нашественици в началото на XVI в. Подобни ин-

Николо Макиавели

терпретации са доста изопачени. Историята на полуострова след падането на Римската империя е доста объркана и разпокъсана. През 1858 г. философът Джузепе Ферари я описва като „бъркотия от хора, държави и институции“. Историкът Арнолд Тойнби отбелязва, че през XIV в. в Централна Италия има много повече независими държави, отколкото през 1934 г. в целия свят. Имайки предвид тази традиция на политическо разделение, не е изненада, че след 1860 г. голяма част от италианците трудно се идентифицират с кралството.

Не може да се каже обаче, че преди XIX в. не съществува идеята за политически единна Италия. В края на XI в. папството, оглавявано от папа Григорий VII, призовава „всички италианци“ да се противопоставят на твърденията на германските императори¹ за суверенитет на полуострова. През XIII в. пък сицилианският крал Манфред Хохенщауфен използва „Италия“ като инструмент за победа над френските си противници. Въпреки това тази концепция не е широко разпространена и първоначално е използвана от писателите и поетите, а не от политиците. Ренесансовите хуманисти са заплени от идеята за обединението. В основни линии обаче ентузиазмът им произлиза от термина *Италия*, използван често от латинските автори, на които те подражават. По време на *Ризорджименто*² – движение за италианско възраждане от първата половина на XIX в., известни патриоти са писатели като Алесандро Мандзони, както и много образовани хора като Масимо д'Адзелио и Джузепе Мадзини. Значителна част от Хилядата на Гарибалди описват подвизите си през 1860 г. в разкази. Дори самият Гарибалди пише поезия.

Въпреки че идеята за Италия се поражда сред образованите хора, значителен принос имат емигрантите и изгнаниците от Средновековието и след това. Вероятно няма друг европейски регион, родина на толкова много емигрирали хора. Отчасти това се дължи на недостига на ресурси на полуострова, но, от друга страна, прогонването от родината е обичайно наказание за всички, подложени на политически гонения. Повлияни от носталгията и опиянени от събирането си за първи път на едно място, неаполитанци, сицилианци, пиемонтци и венецианци забравят за различията и се обединяват във въображаемата общност, към която принадлежат. Именно по време на изгнанието си флорентинският риторик от XIII в. Брунето Латини стига до

---

¹Става дума за императорите на Свещената Римска империя, които са от германски произход – бел. ред.

²Политическо и обществено движение за национално освобождение и обединение на държавите от Апенинския полуостров (1815–1870), довело до образуването на единна италианска държава. *Ризорджименто* се дели на две течения: демократично-републиканско, в което са Мадзини и Гарибалди, и либерално – граф Камило Кавур (впоследствие министър-председател на обединена Италия) – бел. ред.

заклучението, че „Италия е по-хубава държава от Франция“. Франческо Петрарка открива голямата си любов към „Италия“, докато е в Авиньон, а Мадзини решава да се отдаде на каузата за обединена Италия, след като прекарва 30 години в лондонските предградия.

Чувството за „италианска“ принадлежност често се проявява при контакт с външния свят, но е свързано и с определено културно наследство, завещано от Средновековието. Данте Алигиери отбелязва, че по негово време в Италия има хиляди различни езици, но в действителност търговците, наемните войници, занаятчиите, монасите и просяците, които са кръстосвали полуострова на дълж и шир, са комуникирали без особени затруднения. Създаването на литературния език на базата на писмения тоскански през XIV в. води до обединяване на образованите. Творческите и интелектуалните постижения през Ренесанса, както и огромното богатство на градовете държави, създават у много италианци усещане за превъзходство. Писателят от XVI в. Матео Бандело коментира постиженията на изследователите Христофор Колумб и Америго Веспучи така: „От сутрин до вечер слушаме, че Новият свят е открит от испанци и португалци, а всъщност ние, италианците, сме тези, които им показаха пътя“.

Тези проблясъци на културен национализъм са в силен контраст с политическата фрагментация на полуострова от VI в. насетне. Последствията от военните нападения, множеството държави, дискусиите около суверенитета и безкрайните вътрешни войни са причина идеята за „Италия“ да стане илюзорна. „От какво се състои тя (Италия)?, пита Джузепе Ферари. Какво свързва републиките, тираните, папите, императорите?... Знанията не ни помагат, дори нещо повече, те са просто доказателство за царящия хаос.“ Липсата на каквито и да е опити и идеи за обединение в миналото на Италия превръща написването на тематично последователна история на полуострова в много трудна задача. Никой от опитите за създаване на такава на учените хуманисти от XV и XVI в. не се увенчава дори и с частичен успех. Франческо Гуичардини е автор на един от трудовете, които могат да се нарекат изключения от горното. Първата „История на Италия“ на английски език е написана от уелсеца Уилям Томас през 1549 г. Подзаглавието ѝ е: „Книга, която си заслужава да се прочете заради молбата на държавата, съставена от множество и различни републики, да се покаже как е била преди и как се управлява в момента“.

През XVII в. отмира ренесансовата тенденция да се пишат исторически трудове и никой не следва пътя на Гуичардини в опитите му за създаване на единна история на полуострова. Отчасти това се дължи на изчезналото вече италианско културно превъзходство, на което до голяма степен се основава националното чувство в края на Средновековието. По тази причина учените вече нямат основание да гледат на полуострова като на единно цяло.

Това се променя с настъпването на Просвещението в началото на XVIII в. Сред образованите хора се оформя ново разбиране за различните италиански държави на фона на Европа. То е съчетано със силен интерес към икономическите и социалните проблеми, което отново кара писателите да говорят за единна история на полуострова. Най-забележителният исторически труд за периода е на Лудовико Антонио Муратори *Antiquitates Italicae Medii Aevi* (по смисъл „Средновековна история на Италия“), написан през 1738–1742 г. Той не спазва традиционната рамка на политическите събития, а се фокусира върху много по-широки категории като закона, търговията и военните действия.

Просвещенските учени в Италия принадлежат към едно космополитно движение и не се интересуват от специфичната идентичност на Италия, а по-скоро се стремят да приравнят полуострова с другите държави в Европа, като елиминират феодалните анахронизми и привилегии. Великата френска революция и зараждането на романтичния национализъм разрушават този космополитизъм. Идеята за Италия се радикализира и споделя възгледа, според който полуостровът не е само област, а е и „нация“, заслужаваща своята независимост не по-малко от Франция и Британия. Пропагандистите започват да изучават миналото на Италия в търсене на доказателства, подкрепящи твърдението им, и знаят това, което пиемонтският аристократ Чезаре Балбо пише през 1850 г.: „при липсата на ясна трактовка (каквото е нашият случай за съжаление) историята наистина е много полезна и тя е най-добрата основа за национална политическа програма“.

Но проблемът, който остава, е каква е същината на Италия? Така например Джузепе Ферари, който е поддръжник на феодализма като стратегия за решаване на националния въпрос, обръща по-голямо внимание на борбите за независимост на общностите през Средновековието, насочени срещу императора на Свещената Римска империя. Според това гледище Италия се състои от множество автономни части. Противно на това Балбо, който се надява папството да има важна роля в изграждането на новата нация, подчертава противопоставянето между папите и германските императори през Средновековието и обръща внимание на факта, че папството и общностите често изпадат в противоречие. Понякога събития, които всъщност не са нищо повече от социален конфликт или местно въстание, са представяни като национален бунт. Известният сицилиански историк (и бъдещ министър на образованието) Микеле Амари описва кървавите безредици в Палермо срещу французите през 1282 г., известни като Сицилианска вечерня, като революционен национализъм, а не като *селско въстание*, както е много по-подходящо, но и по-сुकно.

Изопачаването на историческите данни в полза на националната кауза е поредното доказателство, че обединението е обвързано с желанието да се

повярва, а то се превръща в движеща сила. Несъмнено за някои патриоти обединението е свързано с постигане на рационални икономически цели, като разширяването на вътрешните пазари или въвеждането на официална валута. Те обаче не са мнозинство – поне не дотолкова, че да оказват някакво влияние със схващанията си. Като цяло *Ризорджименто* обхваща части от средната класа, като технократите, студентите и провинциалната буржоазия, които най-силно приветстват идеята за Италия, но така и не успяват да направят много по въпроса. Точно тези хора силно аплодират всички патриотични алузии в оперите на Джузепе Верди, като началото на *La Battaglia di Legnano* („Битката при Леньано“, 1849 г.) например, където се пее „Да живее Италия! Свещеният съюз свързва всичките ѝ синове“. Премиерата ѝ е посрещната с бурни възгласи „Viva Italia!“. В операта се разказва за победата на Ломбардската лига¹ над император Фридрих I Барбароса през 1176 г. – един от ключовите епизоди в националната историография.

Някои патриоти са притеснени от това как риториката прикрива истинското състояние на Италия. „Малко от поклонничеството на миналото, примесено със златните сънища за далечното бъдеще – това е реалността, а не това, което се представя“, казва пиемонтският либерал Джакомо Дурандо, който е привърженик на федералното решение на италианския проблем. Въпреки всичко дори и най-големите реалисти се включват в създаването на този мит. Известният католически писател А. Мандзони описва Средновековието като време на насилие и разделение, а не като славен протонационализъм. Все пак той усеща нуждата от създаване на алтернативен исторически мит, който да се основава на търпението и хуманността на италианците през вековете. Според него същността на Италия е в по-неизвестните и спокойни исторически периоди, като времето след нахлуването на лангобардите през VI в. или испанската окупация през XVII в. Именно те са отразени в известната му историческа новела „Годениците“ (*I Promessi Sposi*), публикувана през 1827 г.

Националното движение набира сили през 40-те години на XIX в., а успоредно с него се засилва и желанието разделението в миналото да бъде забравено. Мандзони пита Алфонс дьо Ламартин през април 1848 г.: „Не знаете ли, че... най-жестоката дума, с която можете да я обидите (Италия), е „разделение“... и че това е олицетворение на дългата история на страдание и деградация?“. Въпреки всичко простицката версия на Мандзони за обединението не е особено популярна сред обществото. Много по-добре приети са грандиозните твърдения за италианското величие в демократичната про-

---

¹Създадена е в Северна Италия като съюз на 20 града, сред които Болоня, Милано, Парма, Модена, Бреша, Мантуа, Верона и Ферара. Целта е прекратяване на постоянните походи на германските императори в Италия – бел. ред.

грама на Мандзони (с нейната идея за славния „Трети Рим“, който ще освободи цяла Европа), както и в творбите на умерените националисти като пиемонтския свещеник Винченцо Джоберти. Книгата на Джоберти „Моралното и гражданското превъзходство на италианците“ (*Del Primato Morale e Civile degli Italiani*, 1843 г.) има невероятен успех, въпреки не дотам интересното поднасяне на материята и прекомерното многословие. Тя съдържа ясно послание за културното превъзходство на италианците както в миналото, така и в настоящето.

Художествените и риторични увлечения по идеята за Италия са важни за създаването на единство, но освен това са и основно задължение на новото кралство. Обединена Италия не отговаря на всеобщите очаквания. Последниците от многовековното политическо разделение и социално-икономическата изостаналост са неизбежни и трудно преодолими. Истината е болезнена, а признаването ѝ – трудно. Още по-трудно обаче е нейното приемане. Много хора от различни слоеве на обществото – от земевладелци и интелектуалци до работници и селяни, не са доволни от новото управление и водачите му. Италианските лидери са изправени пред заплаха, а същевременно губят вяра в самите себе си и в постиженията си. Те прилагат политически мерки и методи, които довеждат единствено до още по-голяма загуба на доверие в либералната държава. В резултат на това настъпва криза в законодателството, която води до избирането на Бенито Мусолини за министър-председател през 1922 г.

Фашисткото управление се стреми постепенно да налага чувство за национална идентичност на италианците с цел да преодолее противоречивите местни, областни и класови разделения, които още от 1860 г. затрудняват управлението. Фашизмът, освободен от идеологическите ограничения на либерализма, използва държавната власт в невиджана дотогава степен, за да се наложи със сила. Пропагандата, образованието и войната са основните средства за втъпяване на идеи, а Древният Рим е издигнат до национален исторически извор на морални и политически ценности. Порочните желания на Мусолини да се съюзи с нацизма и опитите му да наложи доктрини като антисемитизма разрушават доверието в управлението, а неуспехът във Втората световна война довежда до окончателния провал.

Провалът на фашизма дискредитира риториката за националното превъзходство (а до известна степен и идеята за „нация“), която е в основата на управлението на Мусолини. Същевременно обаче спомага за разрешаването на проблема с политическата идентичност на държавата. След поражението през 1945 г. за Италия няма особено голям избор, освен да се вмести в рамката на западния демократичен капитализъм. Остава да виси много по-важният проблем за „националната идентичност“. Новата Република се създава под лозунга на „антифашизма“. Отхвърлянето на комунист-

тите, които са най-антифашистката партия, от правителствената коалиция през 1947 г. омаловажава тази доктрина като основа за обединение. Църквата по времето на папа Пий XII прави опити да превърне Италия в символ на „християнската цивилизация“, но развиващото се консуматорско общество обрича тази кауза като предварително изгубена.

От средата на 50-те години на XX в. Италия изглежда все по-лишена от морални основи. Християндемократите, които доминират в управлението (а до голяма степен и в държавата), наблягат на католическите ценности и използват страха от комунизма. В това се открива основната им цел – запазването на властта. Те постигат целта си благодарение на изненадващо бързия икономически растеж след Втората световна война. При липсата на морални устои, материалният просперитет създава очаквания, които стават все по-трудни за контролиране. В началото на 90-те години на XX в. Републиката се изправя пред криза във властта, която е резултат от лошото управление на публичните финанси, от натиска за европейска интеграция, от корупцията и от идеологичните трусове след падането на комунизма. Явно търсенето на национална идентичност продължава.

I.

ГЕООСНОВАНИЯ ЗА РАЗДЕЛЕНИЕТО

УЯЗВИМОСТТА НА ДЪЛГИЯ ПОЛУОСТРОВ

Историята на Италия е тясно свързана с географското ѝ местоположение. В продължение на векове полуостровът е основен кръстопът на Европа. Алпите, разположени на север, не са толкова сериозна преграда, колкото предполага голямата им височина – прокарани са 23 основни транспортни линии, 17 от които датират от римско време. Относително ниските Юлийски и Карнийски Алпи на североизток са най-удобното място за военно нападение. Именно оттам минават вестготите, хуните, ломбардите и други племена от Централна Европа, които атакуват полуострова в продължение на векове след падането на Рим. През Средновековието търговските пътища през проходите Симплон, Сен Готар и Бренер са от огромно значение за разцвета на Генуа, Милано, Венеция и на много други малки градове в долината на р. По. През Бренер тежките германски каруци преминават планината, което е много важно за икономиката на Венеция.

От голямо значение за Италия е не само връзката ѝ с континенталната част на Европа, но и това, че е в сърцето на Средиземноморието. Дългата крайбрежна ивица, хубавите брегове и множеството естествени пристанища превръщат полуострова в примамливо за чужди заселници място. Гърците от Коринт (Коринтос), остров Евбея и други места пътуват по море на запад и, носени от силните течения, пристигат в Сицилия и южното крайбрежие на полуострова още през VIII в. пр.Хр. Основаните от тях селища процъфтяват – през IV в. Сиракуза е един от най-силните градове държави на Средиземноморието. Малкото разстояние между Сицилия и Северна Африка (около 160 км) прави острова уязвим за атаки от юг. В периода V–III в. пр.Хр. той става обект на многократни атаки от картагенците, а през IX в. Сицилия е завладяна от арабите. През юли 1943 г. Сицилия е основната област, която е превзета от съюзническите сили в Пустинната кампания¹ по време на Втората световна война.

---

¹Военни действия в Африка, провеждани през 1940–1943 г. – бел. ред.

Италия

Централното местоположение на Италия прави страната обект на атаки, но, от друга страна, то благоприятства за развитието на търговията. Това проличава най-много в Средновековието, когато Средиземноморието е основен център на търговията в Европа. Неапол, Пиза, Генуа и Венеция забогатяват, защото пътят на керваните от Азия и Африка за пазарите на Северна Европа минава през тях. Така те получават своеобразен монопол върху